

Десет писама на арамејском из Елефантине – јеврејска заједница у Елефантини с краја 5. века пре Христа

Оригинални научни чланак

Бошко Ерић

Универзитет у Источном Сарајеву, Православни богословски факултет „Свети Василије Острошки“, Фоча, Босна и Херцеговина
bosko.eric@bogoslovski.ues.rs.ba

Аутор у овом раду доноси увод, коментар, текстуалну и језичку анализу десет писама писаних на арамејском језику, у вези са јеврејском заједницом у Елефантини у 5. веку пре Христа. Препис ових писама са факсимила и њихов научни превод на српски. Рад почиње указивањем и поређењем хипотеза о историјско-политичким околностима које су условиле селидбе Јевреја у Египат у више таласа од 8. до 6. века пре Христа. Затим, говори се и о религијском амбијенту, како оном у ком су Јевреји живели пре селидбе у Египат, тако и о оном у војној колонији у Елефантини у којој су подигли храм Богу Јахвеу. Након тога, кроз анализу садржаја писама, за шта су поменута писма основни историјски извор, указује се на чињенице које се у њима проналазе: прво, укратко, о акту којим се одређује датум слављења Пасхе; друго, нешто опширније, о постојању храма богу Јахвеу у Елефантини, његовом рушењу, као и о разлозима за то, о покушајима његове обнове и добијању дозволе за ту обнову. Поред овога, аутор посвећује пажњу и језичкој анализи писама и указује на неке од специфичности дијалекта на ком су писма написана.

Кључне ријечи:

Елефантина, храм Јахвеу, Јевреји, Арамејци, јеврејска писма

Ten letters in Aramaic from Elephantine - Jewish community in Elephantine from the end of the 5th century B.C.

Boško Erić

University of East Sarajevo, Faculty of Orthodox Theology St. Basil of Ostrog, Foča, Bosnia and Herzegovina

This paper contains an introduction, commentary, textual, and linguistic analysis of ten letters written in Aramaic related to the Jewish community in Elephantine. There is also a copy of the facsimile of the letters, and their scientific translation into Serbian. The work begins with pointing out and comparing hypotheses about the historical and political circumstances that caused the migrations of Jews to Egypt in three main waves from the 8th to the 6th century B.C. The first wave was during the Neo-Assyrian expansion over Syria and the Northern Kingdom. The next one was more organized and the Judean kings probably sent Judean soldiers into Egypt. The last one was in connection to the fall of Judea. Then, the work discusses the religious context, such as the one in which the Jews lived before their migrations to Egypt, as well as in the military colony in Elephantine where they built a temple to God Yahweh. The paper also demonstrates that religious syncretism started before migrations to Egypt, probably in the Northern Kingdom where Aramean immigrants introduced Israel's Yahweh to their pantheon, and Israeli/Samaritans accepted Aramean gods. Then they moved together to Egypt. Later, the Judeans joined them. After that, through the analysis of the content of the letters, the author briefly talks about the act that determines the date of the celebration of Passover. Then, the existence of the temple of God Yahweh in Elephantine, its demolition, as well as the reasons for it, and the attempts to rebuild it and obtain permission for its rebuilding is discussed more extensively. He explains that a possible reason for the rebellion, which resulted in the looting and demolition of the temple, was a long-standing disagreement between the Egyptians and the Jews. The Egyptians believed that the god Khnum, usually depicted with the head of a ram, lived

on the Elephantine's island, but the Jews offered lambs for the sacrifices at the same place. However, the letters show that the immediate cause of the conflict was the theft of a "dye stone" from the Elephantine's Egyptians. From the letters, it can be seen how the Jews tried to get help from their compatriots from Judea and Samaria for the rebuilding of the temple, but no one answered their letters. They did not give up and one of the prominent figures of the Elephantine's Jews, Yedaniah, tried again and he devised a letter for the Judean elders in Jerusalem. What is particularly interesting are the changes seen in the drafted letters on a rhetorical level, where, with those rhetorical sophistications, the writer wanted to do as much as possible to get help from Jerusalem. Besides these, the author of this work also devotes himself to the linguistic analysis of the letters and points out some of the specificities of the dialect in which the letters were written (for example, instead of the older third person singular pronoun h', we now have for the masculine third person singular hw, and for the feminine third person singular hy; regular use of l- as object marker, instead of older 'yt/yt; l- as a marker for agent of the verb in the passive participle; gradual change of the grapheme z to d for the phoneme */ð/). At the end, the author provides a translation of the letters into Serbian where he tries to translate the letters in such a way that those who do not know enough of (or at all) the Aramaic language can get an impression of what the letters looked like in the original.

Key words:

Elephantine, temple of Yahweh, Jews, Arameans, Jewish letters

Пажња рада ће бити усмерена на садржај десет писама пронађених током археолошких истраживања у Елефантини, тврђави из античког периода подигнутој на ади у Нилу, а објављених у форми факсимила и са преписом на тзв. квадратно писмо, у првом тому *Textbook of Aramaic Documents from Ancient Egypt* под ознаком А4, писма 1–10. Поменуто археолошко налазиште данас је део града Асуана у Египту. Писма су настала крајем 5. века пре Христа и у вези су са јеврејском заједницом – војном колонијом у Елефантини.¹ Сврха рада огледа се у томе што анализа садржаја писама помаже у разумевању јеврејске свакодневице у време Ахеменида ван Свете земље, разумевању тема попут уједначавања пракси у вези са датумом празновања Пасхе, религијског живота и религијског синкретизма, затим, рушења и тежње за обновом храма Богу Небескоме – храма Јахоу, што је арамејска верзија Имена Божјег, и томе слично. Ове теме су корисне данашњим читаоцима за боље разумевање историје Изабраног народа као и његове културе у једном историјском периоду, што све доприноси бољем разумевању светописамског текста на које је ослоњена наша култура. Због сложености поменутих тема и њиховог броја, у овом раду ће бити указано на неке од хипотеза које сам сматрао најкориснијима за разумевање ових десет писама, као и на разлике међу њима, где оне постоје, а са циљем да се српски читаоци упознају са овим темама и да увиде тешкоће при покушајима њиховог научног расветљавања. Биће помена и тема које нису у директној вези са садржајем писама, али су од значаја за разумевање историјског контекста у ком су она написана. Рад још садржи одељак о језичким особеностима арамејског језика писама (империјални

¹ О писмима говорим као о „писмима на арамејском језику, у вези са јеврејском заједницом“, како бих избегао погрешне закључке. Синтагма „арамејска писма“ би могла да асоцира на писма Арамејаца, а нису их писали Арамејци. Са друге стране, „јеврејска писма“ би могла да доведу до погрешног закључка да је реч о документима написаним на јеврејском језику, што опет није тачно. Због тога сам изабрао поменути конструкцију.

арамејски) као и њихове оригиналне текстове и преводе на српски језик.

Јеврејска заједница у Елефантини

Укратко о теми јеврејског присуства у Египту, њиховом организовању за време саиске династије, као и касније за време Ахеменида, било је говора у недавно објављеном раду *Шест писама на арамејском из Хермопоља* (Ерић, 2023, pp. 45–47),² али овде ће бити нешто више речи о томе.

На првом месту потребно је указати на податке које проналазимо код Безалела Портена (Bezalel Porten) у његовој књизи *Archives from Elephantine; The Life of an Ancient Jewish Military Colony* из 1968. године. На почетку књиге³ налазимо податке о присуству војника – странаца и плаћеника, у Египту од времена саиске династије, потом, да су они бивали смештени у појединим колонијама, као и да су помагали Египћанима у њиховим борбама. Ту се помињу, осим Јевреја и Арамејаца, и Грци, Хоријци/Каријци и Феничани, који су такође учествовали у борбама од времена с почетка 7. века пре Христа против Нубије. Оно што је за овај рад посебно важно јесте то да постоје три периода када су Јевреји, било Израиљци, било Јудеји, могли да се насељавају у Египту. Први период је крај 8. века пре Христа, када Новоасирија напада и осваја територије на простору Сирије и Израиља. Други, у време саиске династије када су јеврејски цареви вероватно слали војнике на простор Египта да ратују против Етиопљана, али и да заједно са Египћанима збаце новоасирску власт (пример цара Манасије). У Светом Писму, у вези са овим, остало је сведочанство да су јеврејски владари некада бивали на страни Египта, а некада против њега (уп. 2Цар 23, 31 и даље; 2Дн 36, 1 и даље; Јер 22, 10 и даље; Јер 47, 1; 2Цар 24, 8 и даље; 2Дн 36, 9 и даље; Јер 27–28, Јер 2, 18; 2Цар 13, 7; Понз 17, 16; Ис 18 и 20 и 30, 1 и даље, и 16, и 31, 1 и даље, и 36, 9; 2Цар 18, 23; Ис 36, 8). Трећи могући период је период од краја 7. века до дешавања која описује пророк Јеремија из прве половине 6. века пре Христа, пред пад Јудеје и после њеног пада (гл. 41–43). Један прецизнији временски период када су Јевреји населили конкретно Елефантину, према Б. Портену, могао би да буде у време цара Асурбанипала/Ашурбанипала (669–627. пре Христа), фараона Псаметиха I/Псамтика I (664–610. пре Христа) и цара јеврејског Манасије (687–642. пре Христа). Б. Портен претпоставља и да је храм у Елефантини подигнут пре објављивања Поновљених закона (Понз 12 и 2Цар 22–23, 2Дн 34–35). Затим, наводи да се о Јеврејима у Египту говори и у пророчанствима о њиховој судбини код пророка Јеремије (43, 8 и даље; 44, 27 и 30; 46, 13 и даље), пророка Језекиља (29–32) и пророка Исаије (49, 12). Осим овога, пише и о томе да се након пада Новог вавилонског царства и Египта

² Један кратак, али занимљив преглед односа Израиља и Египта пре времена у ком настају писма која су тема овог рада, погледати код Б. Портена (Porten, 1968, pp. 3–8).

³ За цео овај и следећи пасус основа су хипотеза Б. Портена (Porten, 1968, pp. 8–16, 19–42, 105–133).

под персијску власт (Египат је поразио Камбиз II 525. године пре Христа), део Јевреја враћа у своју отаџбину, али у истом периоду имамо и нови талас досељеника. Египћани ће често подизати побуне против Персије, поједине делове Египта ће успевати да ослободе, али ће се Персијанци опет враћати. Ахемениди ће владати Египтом и после настанка писама која су тема овог рада, а која су написана крајем 5. века пре Христа. Као и други потчињени народи, и Јевреји су морали да шаљу војнике на службу Персијанцима, па су тако и Јевреји из Елефантине наставили да буду војници.⁴

Корисно је поменути још и то да је Елефантина са Сијеном била не само место где се бранила граница Египта већ да је била и место трговине Египта и Нубије, али и место пољопривреде. Затим, ту су били и каменоломи, као и налазишта различитих минерала, драгог камења, метала и пигмената. Из Нубије су се набављали злато, дрво, слоновача, животињске коже, зачини, перје нојева, минерали и робови. Што се тиче јеврејске вере, Б. Портен наводи да управо оно што је посведочено у Светом Писму у вези са вером у Бога проналазимо у Елефантини. На пример, да је реч о Богу Небескоме, Богу над војскама и Ономе који „пребива“ код Изабраног народа, као и то да је иста врста приноса била приношена у Елефантини, као и у Јерусалиму. Аутор такође наводи да су, осим храмова у Јерусалиму и Елефантини, Јевреји подигли храмове и у Леонтопољу у Египту, на планини Гаризиму и вероватно у Арак ел Емиру у Трансјорданији, као и да су поред Јерусалимског храма били подигнути, вероватно, ликови Ашере и Баала (2Цар 21, 5 и даље; 2Дн 33, 1 и даље).⁵ Један од разлога за подизања храма у Елефантини аутор види и у пророштву Исаијином да ће на граници Египта бити олтар Богу (Ис 19, 19) и додаје да је готово сигурно да храм није могао бити подигнут без знања египатских власти. Вероватан разлог за дозволу за подизање храма био је тај што је Египат на тај начин желео да учврсти добар однос са Јеврејима у борби против Асирије.

Поред ове књиге Б. Портена и хипотеза изнетих у њој, важно је поменути и књигу под називом *Becoming Diaspora Jews; Behind the Story of Elephantine* Карела ван дер Торна (Karel van der Toorn) из 2019. године који претходне хипотезе допуњава и прецизира, неке и исправља, захваљујући и подацима из новодешифрованог рукописа под називом *Amherst 63* (Amherst 63). Реч је вероватно о спису из 4. века, који је на арамејском језику, али је написан демотским писмом. Било је потребно 90 година да би се почело са његовим дешифровањем јер није реч о простој промени графема, него је за одређени фонем из арамејског језика коришћено више графема димотике. Не зна се тачно место одакле је рукопис, али његов садржај указује на заједницу у којој

⁴ О вероватној војној организацији и војсковођама погледати више код Б. Портена (Porten, 1968, pp. 29–35).

⁵ Овде је потребно напоменути да аутор наводи храмове јеврејског народа небитно из ког су периода и небитно да ли су их правили Јудеји или Израиљци/Самарјани.

се поштује Јахо, тј. Јахве, Бетел – божанство поштовано (у највећој мери) на простору Сирије, Набу – божанство поштовано (у највећој мери) на простору Месопотамије, као и поприличан број других богова са ових простора. Када се упореде листе богова који се помињу у рукопису *Амхерст 63* са пронађеним списима на арамејском, на пример, из Хермопоља, Елефантине и Сијене, намеће се закључак да је реч о заједници која баштини, ако не идентичну, онда сличну културно-религијску традицију са заједницама из ових колонија са простора Египта. Оно на шта аутор такође указује у вези са Елефантином, што је важно и за тему овог рада, јесте то да су писана сведочанства која су ту пронађена *најстарији оригинални сачувани списи Јевреја*. Међутим, ови историјски извори из Египта указују на нешто другачију историју од оне сачуване у Старом Завету. То се огледа управо у чињеници да житељи Елефантине, као и писци *Амхерста 63*, помињу Јахоа са другим боговима и због тога сматра да није реч о Јудејима, оним Јудејима како су они остали упамћени у Старом Завету, који су дошли у Египат, или да није реч само о њима, већ да је реч о мешавини више култура. Због овога одбацује теорију Б. Портена, који није имао приступ *Амхерсту 63* док је писао своју књигу (што је важно имати у виду) да је помињање других богова од стране житеља Елефантине последица њихове љубазности и неговања добросуседских односа.⁶ Пошто је дешифровао *Амхерст 63*, аутор поставља хипотезу да су већински досељеници (бар у првом периоду) у Елефантини били Израиљци, Самарјани, који су поштовали Јахвеа, али су прихватили и друге богове. Ово има своје корене још у времену досељавања Арамејаца на простор Северног царства после пада арамејских краљевина под Новоасирију. Са овом хипотезом он не искуључује чињеницу да је било и Јудеја, као и то да је могуће да су се они и касније досељавали, поготово од времена пада Јужног царства. Реч је о једној мешавини народа која је веровала у Јахоа као врховног бога, али је у свом култу поштовала и друге богове народа са којима је долазила у контакт. Због тога термин *јехудај* К. ван дер Торна, термин како се ова заједница самоименовала,⁷ термин под којим је била препозната од персијских власти, не преводи са *Јудејин*, да се не би дошло до погрешних закључака о каквој заједници је реч, већ са *Јеврејин* (Van der Toorn, 2019, pp. 1–20).⁸ У наставку књиге аутор поставља темељ својој хипотези о томе да су житељи Елефантине и суседне Сијене састављени од три главне групације људи, а то су Арамејци из Месопотамије, тј. Вавилонца, Арамејци са простора Сирије и Јевреји (већински Самарјани, али ту су и Јудеји). Према К. ван дер Торну, освајање Новоасирије условило

⁶ Још једну замерку Б. Портену К. ван дер Торн износи по питању сијенског гарнизона, где Б. Портен сматра да је то био заседан гарнизон у односу на јеврејски из Елефантине. Према мишљењу К. ван дер Торна, Арамејци из Сијене и Јевреји из Елефантине су били у једном гарнизону, сијенском гарнизону (Van der Toorn, 2019, pp. 57–58).

⁷ Могуће је пронаћи и да су се исти људи самоидентификовали и као Арамејци и као „Јудејци“ (Van der Toorn, 2019, pp. 31–41).

⁸ У вези са *Амхерст 63* погледати код К. ван дер Торна (Van der Toorn, 2019, pp. 62–64).

је до селидбе народа између Персијског залива и Средоземног мора. Они који су дошли у Сијену и Елефантину, Арамејци и Јевреји, своје уточиште су првобитно пронашли у Палмири. Ту долази до мешања култура и религија Арамејаца који су поштовали богове са простора Вавилона, Арамејаца који су поштовали богове са простора Сирије и једне групе Самарјана (и понеког Јудеја), који су ту избегли после пада Самарије. Наиме, према мишљењу К. ван дер Торна, после пада Самарије, једна група Самарјана се повукла ка Јудеји, где су били ангажовани као војници Јужног царства, али се после војног пораза и они повлаче у Палмиру са својим војсковођом Јудејцем. Ово мишљење засновано је на помену Самарјанина и Јудејца у *Амхерсту* 63 и то како заједно долазе до неименованог града-оазе у ком добијају уточиште, а које К. ван дер Торн препознаје као Палмиру. Аутор сматра да је највећи део текста из поменутог рукописа *Амхерст* 63 настао управо у Палмири (Van der Toorn, 2019, pp. 21–88). Затим, следеће поглавље посвећује војној колонији у Елефантини и њеној религији, наглашава да храм у Елефантини није изузетак, већ да су јеврејски храмови постојали бар још у Леонтопољу и Едфу (Van der Toorn, 2019, pp. 89–114).

Потребно је још додати да у рецензији ове књиге, Тони Холм (Tawny L. Holm) оспорава део хипотезе К. ван дер Торна у вези са Палмиром јер, према њеним тврдњама, не постоји конкретан доказ да *Амхерст* 63 помиње Палмиру, као и да не постоји ниједан други помен овог града у наведеном историјском периоду. С друге стране, указује на допринос књиге К. ван дер Торна о питању места Самарјана у Елефантини, као и о питању идентитета Јевреја у Елефантини⁹ (Holm, 2021a, pp. 179–182), који се називају и препознају као *Јехудаје*.

Овде уочавамо три хипотезе које објашњавају културно-историјски амбијент у ком настају наша писма, али и проблеме са којима се суочавају аутори који покушавају да расветле тај амбијент, тј. њихово разилажење о питању неких ствари. Б. Портен, којем недостаје увид у садржај *Амхерста* 63, посматрајући ствари из једног угла, покушава да објасни околности које су довеле до настанка јеврејске заједнице у Елефантини. Исто тако, настоји да објасни и помињање других богова у њиховој заједници као акт љубазности и неговање добросуседских односа. Међутим, К. ван дер Торн у томе види недостатак јер са увидом у *Амхерст* 63 он проналази још историјских доказа о томе да се *Јахо*, тј. Јахве, прибравља једном многобројнијем пантеону богова, што не иде у прилог хипотези да је реч само о неговању добросуседских односа. Осим овога, К. ван дер Торн у својој хипотези додаје и то да је до мешања култура и религија дошло још пре доласка у Египат. То објашњава чињеницу да се не помињу египатски богови у вези са Јахоом, што би се очекивало ако је разлог помињања арамејских богова то што су Јевреји били љубазни према суседима.

⁹ О овоме Т. Холм пише и на другим местима (Holm, 2022, p. 329). К. ван дер Торн сматра да је реч о Палмири и наводи разлоге за то у својој књизи (Van der Toorn, 2019, pp. 73–83).

Проблем је што К. ван дер Торн сматра да је до тог мешања у највећој мери дошло у Палмири. Т. Холм, која се такође бави *Амхерстом* 63 и која је најавила ново дешифровање овог рукописа и његов превод на енглески, сматра да не постоји довољно доказа за ову хипотезу. Тачније, да не постоје никакви конкретни подаци да је Палмира у том периоду уопште била насељена, а сам *Амхерст* 63 је не помиње поименце, него говори о некој оазису где су дошли Јудејин и Самарјанин.

О неким од ових питања биће још речи, али хипотезе око којих постоји компромис јесу те да је реч о досељавању Јевреја, и са простора Северног, и са простора Јужног царства, да је реч о досељавањима која су била условљена различитим околностима, да су она трајала бар два века и да су досељеници – целе породице, у случају који нас посебно интересује, били смештани у Египту у војним колонијама и да су у једној од њих изградили храм Јахоу – Богу Небескоме.

Језичке особености дијалекта и писама

Према анализи Холгера Гзеле (Holger Gzella) у књизи *A Cultural History of Aramaic* из 2015. године реч је о примеру империјалног, службеног дијалекта арамејског језика који је стандардизован за време ахеменидске власти, а који је вероватно имао за основу неки вавилонски дијалект (Gzella, 2015, pp. 157–165). Неке од особености овог дијалекта су често писање *n* испред дугих консонаната, што је вероватно условљено назалним изговором у Вавилону. Уместо старије варијанте за 3. лице једнине личне заменице и мушког и женског рода *h'*, сада имамо за мушки род *hw*, а за женски *hy*. Енклитичка заменица 3. лица мушког рода се чешће пише као *-why* уместо старијег *-wh*. Користи се одвојена, засебна заменица 3. лица множине, *hmtw*, за разлику од старије праксе да се пише енклитичка заменица. Почине да се користи *l*- за агента радње глагола у пасиву. Затим, конзистентно се користи *l*- као ознака за објекат, уместо *'yt/yt* које се користило у неким другим дијалектима са простора Сирије. Графем *z* је остао да се пише за фонем **/ð/* у речима које се често користе као што су показне заменице или као што је *zy*; међутим, све више се користи графем *d*. Префикс за *каузатив* (*хафел/афел*) *h*- замењује се са *'*- (Gzella, 2015, pp. 168–177 & 207).

У овом одељку додао бих још разлике које се уочавају између писама означених под А4.7 и А4.8. Ова два писма су нацрти за званично писмо које је требало послати у Јерусалим и њиме је требало да се тражи помоћ за добијање дозволе за обнову храма у Елефантини. Ове две верзије су скоро исте, са понеким дорадама и прецизирањима, о чему ће бити још речи касније. За сада само да укажем на то да је једна од тих промена и завршетак енклитичких заменица које у првој верзији имају краћи облик *-hm* (на пример, уп. А4.7, 10), док у другој, дорађеној верзији, имају облик *-hwm* (на пример, уп. А4.8, 9). Што се тиче самих завршетака, у овој колекцији писама присутне су

верзије и са *-m* (на пример, уп. А4.6, 15, као и поменута места), као и са *-n* (на пример, уп. А4.4, 9).¹⁰

Термин који се користи за храм је *'agûrā'* од вавилонског *ekurru*, тј. од сумерског *ekur* што значи „брдска кућа“, којим се од 5. века пре Христа означава „престижни религијски објекат“ (Van der Toorn, 2019, p. 97).

У овом раду до сада, а и даље, арамејско име Бога *yhw* транскрибовао сам са *Јахо*. Треба напоменути да у литератури постоји и верзија *Јаху*, као и то да можемо наћи и нешто другачију верзију писања имена у изворима – *yhh* (Porten, 1968, p. 106). Сам графем *w*, када је носилац вокала, може да се чита и као */o/* и као */u/*. Једна од последица тога јесте то што у овом случају у неким научним студијама имамо *Јаху*, а у другим *Јахо*. Чињеница да постоји и верзија *yhh* при писању може да указује на то да је последње *-h* показатељ да се реч завршава вокалом (али ни ово не можемо да знамо са сигурношћу). Поред овога, Б. Портен указује и на то да су „класични писци, Црквени Оци, магијски папируси и кумрански фрагмент Левитске књиге (4QLXX Lev^b) сачували на грчком облик божанског имена, *'Иао'*“ (Porten, 1968, p. 106).¹¹ С једне стране, имамо чињеницу да писма о којима је овде реч нису вокализована и да не можемо знати сигурно какав је изговор био, а с друге, имамо транскрипцију на грчки *Иао*. Ја сам се одлучио за то да последње *w* читам као */o/* због ових сведочанстава које наводи Б. Портен о грчкој верзији божанског имена, *Иао*, која је вероватно настала под утицајем арамејског језика. Уколико бисмо анализирали целу реч, дошли бисмо до следећег (вероватног) закључка: арамејско *jod* у грчком можемо да нађемо као */i/* (на пример, јеврејско и арамејско *יְהוָה* је у грчком *Ἰησοῦς*); затим, имамо сачуван вокал */a/*; јеврејски и арамејски фонем */h/* се понекад губи приликом транскрипције на грчки језик (на пример, *מְבַרְכֵם* је у грчком *Ἀβραάμ*, а губљење графема *xe* запажамо и у претходном примеру са именом Исус); као последњи вокал грчке транскрипције имамо */o/*, за шта је *w* носилац. Због овога сам у раду задржао изговор *Јахо*.

Садржај

У овом поглављу пажњу ћу посветити, на првом месту, темама којима се баве писма, а које су нам важне за њихово разумевање, а затим и онима које нису директно поменуте у писмима, али су подједнако важне да би се разумео њихов садржај. Хипотезе у вези са њима су у значајној мери засноване и на другим изворима, међу којима је посебно важан рукопис *Амхерст 63*, који је први пут објављен у целости у штампаном издању 2018. године.

¹⁰ О заменицама погледати више код Т. Мураоке и Б. Портена (Muraoka & Porten, 1998, pp. 43–55).

¹¹ Б. Портен се позива на студије А. Венсана (Vincent, 1937, p. 37 и даље) и П. Скехана (Skehan, 1956, p. 157).

На првом месту, у писму под ознаком А4.1, сазнајемо када треба прослављати Пасху, када и како прославити празник бесквасних хлебова и који су нерадни дани. Оно што је посебно вредно пажње јесте то да писмо наводи да се у месецу нисану изброји четрнаест дана, па се тог 14. дана чека да зађе сунце и тада почиње слављење Пасхе. Ако се узме у обзир предање да дан почиње заласком сунца и на то се дода наредба из писма да се дочека 14. дан, па залазак сунца, то би могло да значи да се Пасха прослављала 15. нисана – 14. увече, када зађе сунце, према предању, почиње 15. нисан. Међутим, немамо овде податке о томе како је сам народ разумевао ове одредбе, тј. да ли су Јевреји у том историјском периоду, у времену ахеменидске Персије, у Египту, заиста сматрали да дан почиње заласком сунца.

Следећа тема на којој се треба задржати јесте храм у Елефантини. Оно што може да се види из приложених писама јесте то да је храм постојао пре 525. године,¹² тј. да Камбиз II, када је ушао у Египат, проналази изграђен храм (уп. на пример, А4.7, 13–14 и А4.8, 12–13). Даље, из писама се још види да су се у храму у Елефантини приносиле животињске жртве, бескрвне жртве (енг. *meal offering*) и тамјан (уп. А4.7, 21–22 и А4.8, 20–21), али да после обнове нису могле да се приносе животињске жртве (уп. А4.10, 9–11).¹³ Оно што се не види у овим писмима, али је потребно поменути, јесте то да је храм у Елефантини имао и просторије за друга два божанства (Van der Toorn 2019, pp. 27–28). Сакупљени новац за обнову храма и његов нови намештај ишао је, не само за потребе служења Јахоу него и за божанства Анат-Бетел и Ешем-Бетел (Van der Toorn, 2019, p. 29).¹⁴ Према анализи К. ван дер Торна, Јахо и Бетел су били поистовећивани, па се у том контексту може разумети откуд у вези са храмом Јахоу богови који у свом имену имају име Бетел (Van der Toorn, 2019, p. 30).

Пре него што се осврнемо на ове богове, треба указати на то да се не зна много о самом богу Бетелу. У *Амхерсту* 63, тексту сачињеном од више различитих текстова, који је сачуван у препису из (вероватно) 4. века пре Христа, проналазимо следеће стихове: „Бетелу, боже највиши, / који сакупљаш море, / који боравиш на планинама – / сви облаци, / ти си их начинио! / Прослављамо те у песмама! Нека пада киша, господару, / у посуду, језеро и цистерну!“¹⁵ Иако у стиховима који претходе овима и који им следе није увек недвосмислено наглашено да је реч о Бетелу, тј. говори се о богу и наводе се различити епитети, али нема увек његовог имена, ипак изгледа да је он тај бог коме се текст обраћа и о коме говори (и у једном делу подналова преводиоца К. ван дер Торна видимо његово разумевање текстова и да он сматра да

¹² Погледати и код К. ван дер Торна (Van der Toorn, 2019, p. 61).

¹³ На то указује и Т. Холм (Holm, 2022, p. 341).

¹⁴ Погледати и сам извор у колекцији писама под ознаком С3.15, 126–128 (Porten & Yardeni, 1993, p. 228).

¹⁵ Нисам успео да дођем до транслитерализованог арамејског текста, дешифрованог текста писаног демотским писмом. Ово је превод према енглеском преводу К. ван дер Торна (Van der Toorn, 2019, p. 163).

говоре о Бетелу). Запажа се да се Бетелу обраћају да их заштити од немира, изазова у којима се налазе места у којима је он поштован, као и да их заштити у самим борбама. Затим, говори се о његовој партнерци, а садржај текстова као да упућује на култ плодности. Треба додати и то да се сматра да је он такође заштитник сирочади, удовица и прогнаних и да управља громовима (Van der Toorn, 2019, pp. 156–166). Из овога се једино може закључити то да је сматран једним од врховних богова (бар у неком смислу), једним од, тако да кажем, најактивнијих богова и да су му се обраћали за различите ствари, али нема довољно података да би се говорило о неком конкретном месту унутар конкретног пантеона. Осим ових делова са партнерком и дела где се назива заштитником Сирије или неких места са простора Сирије, ово су ствари које се исто тако приписују и Јахоу, библијском Јахвеу, коме се као једином Богу моли за све и који се сматра Оним који свим стварима управља.

Ово поистовећивање Бетела и Јахоа довело је и до тога да се временом у неким текстовима и на неким местима среће веровање у постојање и Јахоове партнерке. Поменуто Анат-Бетел је богиња, божанска партнерка бога Бетела, а Анат-Бетел се у овом контексту може разумети као Анат-Јахо,¹⁶ као божанска партнерка Јахоа. Ово није јединствен извор који указује да вера (бар појединих група) Јевреја није била монотеистичка како се често замишља. За ово постоје и сведочанства у Старом Завету, која се помињу као застрањења у вери. Међутим, ту су, како К. ван дер Торн напомиње, и епиграфски натписи у Кунтилет Аџруд (Синај, Египат) и Хирбет ел-Ком (Западна обала, Палестина), у којима се види да је постојала (бар једна) група Јевреја, Самарјана или Јудеја, који су разликовали топографске манифестације Јахвеа, па је за њих постојао „темански Јахве“ и „самарјански Јахве“, али и да Јахве има и партнерку Ашеру (Van der Toorn, 1992, p. 80).¹⁷ Што се тиче Старог Завета, К. ван дер Торн указује и на хипотезе различитих истраживача који сматрају да су редактори Старог Завета исправљали текст, па ако га „вратимо“ у првобитно стање, код Осије 14, 9а¹⁸ текст би се могао разумети на следећи начин: „Шта Јефрем још ради са идолима? Ја сам његова Анат и његова Ашера!“ Затим, да се текст Из 32, 18 може разумети и као „глас од Анат“, а не као „глас победника.“ Након тога, ту је хипотеза и за Пс 68, 24: „Зашто, о Анат, переш моје ноге у крви?“ Ипак, аутор сматра да су ове хипотезе мало вероватне и да нема доказа да је заиста постојао култ богињи Анат на простору Израела и Јудеје, већ да је Анат-Јахо пре резултат синкретизма у Египту (Van der Toorn, 1992, pp. 81–83). Т. Холм наводи да се на једном месту у *Амхерст* 63 као Јахоова партнерка помиње „Лук на небу“. То може да се преведе и са „Млад месец“, што је епитет

¹⁶ Име се помиње у заклетви пред судом сачуваној на арамејском (Cowley, 1923, p. 147 [44, 3]).

¹⁷ О томе да су постојали Јевреји који су веровали да Јахве има божанску партнерку, наводи и Т. Холм и указује на 2Цар 23, 14 (Holm, 2022, pp. 337–338). На овом месту писац 2. Књиге о царевима помиње жртвеник Астарт/Аштарти, „сидонској накази“, и указује да је то резултат Соломоновог застрањења.

¹⁸ Овако је наведено у чланку, док је у преводу на српски то 8. стих.

богиње, у овом случају вероватно богиње Нанај. На другом месту са „Јаховим троном“ доводи у везу богиња Ашера (Holm, 2021b, p. 104). Хипотеза коју К. ван дер Торн поставља као могуће решење откуда је богиња Анат, која је поштована у Угариту, постала богиња коју поштују Јевреји у Египту, у Елефантини, укратко је, следећа: Анат је била поштована на простору Сирије и припојена је богу Бетелу, такође поштованом на простору Сирије од стране Арамејаца, као његова партнерка и добила је име Анат-Бетел. У наставку, према овој теорији, постојао је интензиван однос Арамејаца и Јевреја и пре селидбе у Египат и то вероватно на простору Самарије, где су Арамејци прихватили Јахвеа и уврстили га у свој пантеон. Вероватно је ту и настала креација Анат-Јахо (Van der Toorn, 1992, pp. 83–88). Према другим ауторима које К. ван дер Торн помиње у својој студији,¹⁹ постоје хипотезе (на пример, засноване на ономастици) да је Јахве поштован код Арамејаца још у 8. веку пре Христа, али да су докази малобројни и да не доносе сигурне закључке о поштовању Јахвеа. С друге стране, то није могуће у потпуности искључити јер је било повремених контаката Израиљаца и Сиријаца, али, за сада, постоје сведочанства само за те повремене контакте (Van der Toorn, 1992, pp. 88–92). Оно што аутор сматра вероватнијим јесте то да је до контаката дошло на простору Северног царства и то после досељавања Арамејаца на тај простор током 7. века.²⁰ Арамејци су са собом „донели“ Бетела и Анат-Бетел (и друге богове), а ту су прихватили и Јахвеа. Сведочанство за то постоји и у Писму, у 2Цар 17, 33, где се указује да су се ти људи „бојали Господа, али су служили и својим боговима.“ И код Јеремије (48, 13) помиње се да се дом Израиљев осрамио због поштовања Бетела (Van der Toorn, 1992, pp. 92–93). Да би додатно поткрепио своју тезу о односу Северног царства и Арамејаца, К. ван дер Торн још подсећа на војни савез између Хамата и Самарије крајем 8. века пре Христа (Van der Toorn, 1992, p. 94). То што се новац у Елефантини сакупљао за Анат-Бетел, а не за Анат-Јахо, за њега је још један доказ о поистовећивању Јахоа и Бетела (бар) у Елефантини јер „у јахвеистичком храму очекивана богиња – ако је иједна била – била би Анат-Јахо“ (Van der Toorn, 1992, p. 94). Као једну врсту закључне хипотезе, К. ван дер Торн наводи да је Анат-Јахо „креација“ Арамејаца који су се населили на простор Израиља, Северног царства, да је ова богиња „креирана“ на основу Анат-Бетел. Затим, Арамејци са овог простора и Израиљци настављају заједнички живот и у Елефантини и Сијени (касније им се придружују Јудеји), а као последица поистовећивања Бетела и Јахоа у Сијени и Елефантини Јахоу се приписала богиња Анат-Јахо (Van der Toorn, 1992, pp. 94–98).

Што се тиче другог божанства које се помиње, између осталог, у распо-

¹⁹ Не задржавам се више на овим ауторима и њиховим хипотезама јер је тема превише опширна за ову студију.

²⁰ Посебно је корисно сведочанство да је Саргон II на простор Самарије преселио један број Арапа (Van der Toorn, 1992, p. 93), тј. није реч само о мешавини Израиљаца и Арамејаца, него да је реч о сложенијој мешавини култура и народа.

дели сакупљених средстава за обнову Јахоовог храма (писмо С3.15, 126–128; Porten & Yardeni, 1993, p. 228), то је Ешем-Бетел. Као и у претходном случају са Анат-Јахо, К. ван дер Торн сматра да је због поистовећивања Бетела са Јахоом, Ешем-Бетел, као и други богови којима је окружен Бетел, придружен Јахоу (Van der Toorn, 2016, p. 668). Ешем-Бетел се помиње и у папирусима из Египта, а и у рукопису *Амхерст* 63. Реч је о богу који се представља као бог ратник, бог који има лук и чекић, отровне стреле, бог громовник, бог који управља временом, бог који се јавља кроз ватру, он је заштитник оних који га поштују, а и самог краља (Van der Toorn, 2016, pp. 672–674). На све то К. ван дер Торн додаје и то да се овај бог поистовећује са Бетелом и Јахоом (Van der Toorn, 2016, p. 673), затим и да је Ешем-Бетел – „Бетел у свом капацитету као бог који ’спаљује’ и који се пројављује ’у ватри коју никада ниси видео’“ (Van der Toorn, 2016, p. 674).²¹ За разлику од Анат-Бетел, или „Бетелова Анат“, Ешем-Бетел је „Бетел као Ешем-Бетел“ (Van der Toorn, 2016, p. 678). Т. Холм такође додаје да је Ешем-Бетел „ипостас или аватар Бетела“ (Holm, 2021, p. 311), док за Анат-Бетел сматра да је иста богиња као и Анат-Јахоу. Међутим, и К. ван дер Торн и Т. Холм сматрају да се о Ешем-Бетелу у списима из Египта ипак говори као о посебном богу, који се у *Амхерсту* 63 помиње као партнер богиње Нанай (Holm, 2022, p. 337), богу кога су Јевреји у Елефантини третирали као засебно божанство (Van der Toorn, 2016, p. 679).

Храм је срушен 410. године пре Христа. Како се види из писама, то је 14. година цара Дарија (А4.7, 4; А4.8, 3–4; А4.9, 7), а околности су биле такве да је у том тренутку царски намесник Арсам био одсутан из Египта (А4.5, 2–3; А4.7, 4–5; А4.8, 4), да се догодила побуна египатских војника, египатских свештеника бога Хнума/Хнуба,²² заједно са подмићеним управитељем Видрангом (А4.5, 1–4; А4.7, 5–6; А4.8, 4–6). Видрангин син Напајин предводио је војнике (А4.7, 7–8; А4.8, 6–7). Осим храма, који је срушен и запаљен, страдало је још и царско складиште јечма, извор воде за пиће је затрпан, а Египћани су подигли и зид унутар Елефантине (А4.5, 4–8; А4.7, 9–12; А4.8, 8–11). Храмовне ствари су покрадене (А4.5, 18; А4.7, 12–13; А4.8, 11–12). Оно што изгледа као највероватнији узрок, или повод побуне јесте крађа „украшеног камена“, због ког су људи и хапшени, а који је пронађен у „руци трговца“ (А4.3, 3–4). У писмима се виде и делимично сачувани спискови ухапшених Јевреја (А4.4), а и њихови покушаји да потплаћивањем умире стање (уп. нпр. А4.3, 6–9). Међутим, остало је за сведочанство и то да се помиње „да је Хнум против нас од када је Хананија [био] у Египту [па све] до сада“ (А4.3, 7), што би могло да указује на дуготрајне трзавице. Разлог због ког је египатски бог Хнум наведен као онај који се буну могао би бити тај што је он представљан са главом овна, или у потпуности као ован, а веровало се такође да је наста-

²¹ К. ван дер Торн сматра да је могуће да је Ешем некада и негде био сматран засебним божанством, али према сачуваним списима, реч је пројави Бетела (Van der Toorn, 2016, p. 678).

²² Обе верзије имена су присутне у писмима.

њен у Елефантини, док су Јевреји свом Богу Небескоме проносили јагњад и јарад. У прилог овој тези иде и то што у обновљеном храму више нису могли да приносе животињске жртве (А4.10, 10–11). К. ван дер Торн сматра да је ипак главни разлог рушења храма крађа поменутог камена и та крађа је довела до сурове одмазде (Van der Toorn, 2019, p. 142).

У писмима се помиње Једанија као нека истакнута личност у јеврејској заједници у Елефантини. Писмо А4.1 упућено је Једанији и „његовим колегама из гарнизона“. У писмима А4.2 и А4.3, Једанија је један од именованих „господара“, „господина“, док је у писму А4.4, Једанија син Гемарије, један од именованих ухапшених људи, без прецизирања његовог статуса у заједници. У нацрту писма које је требало да буде послато у Јудеју, писмо А4.7, наведено је „Једанија и његове колеге свештеници“, док је у другом нацрту истог писма наведено „свештеник Једанија“ (писмо А4.8). Питањем да ли је Једанија био свештеник или световни представник заједнице, у једној од последњих студија на ову тему, у којој се пажња посвећује и ранијим студијама, бави се и Нејтан Хејс (Nathan Hays) у свом раду под именом „Yedaniah’s Identity as Priest or Layperson and Rhetoric of the Letter from the Judean Garrison of Elephantine to Bagavahya“ из 2020. године. Он на почетку рада објашњава да сама конструкција „и његове колеге“ може да указује на то да је реч о људима истог статуса, али да закључак не следи нужно (Hays, 2020, pp. 523–524). Аутор указује на то да у А4.7 постоји јасно разликовање оних који приносе жртве – за њих се користи заменица „они“, и осталих, за које се користи заменица „ми“, где се убраја и Једанија, што аутор сматра најјачим аргументом против тога да је Једанија био свештеник (Hays, 2020, p. 525).²³ Кроз даљу анализу израза у А4.7 и А4.8, Н. Хејс указује на то да се кроз евидентну промену у А4.8 недвосмислено жели указати да је Једанија један од свештеника (Hays, 2020, pp. 527–530). Разлог за то је што су Једанија и његове колеге „биле под притиском да направе реторички моћна писма која би убедила њихове адресате да подрже поновну изградњу елефантинског храма“ (Hays, 2020, p. 530). Разлог за ово, како аутор наглашава, а што може да се види из садржаја писама, јесте то да су они већ слали писма на која нико није одговорио, па је сада било потребно некако осигурати позитиван одговор и добити подршку за свој циљ (Hays, 2020, pp. 530–531), а за то су користили и реторичке алатке. У А4.8 видљиве су промене и на нивоу стила, прецизности, граматике, ортографије, а све са истим циљем. У том нацрту је, између осталог, написано и да је Једанија свештеник, што је резултат „реторичке софистикације“ (Hays, 2020, pp. 531–541).

²³ Овде је корисно погледати и друга мишљења која аутор осим у главни текст ставља и у фусноте, па тако у фусноти 18 представљено је мишљење да је Једанија био лаик, па онда постао свештеник, па да због тога постоје разлике у писмима (Hays, 2020, p. 526).

Закључна разматрања

На првом месту бих поменуо акт којим се објашњава када Јевреји треба да славе Пасху и проблем са датумом. Ово питање, превише опширно за ову студију, требало би још истражити и проверити како се у овом историјском периоду у Персији схватао дан, како се веровало када почиње и када се завршава, тј. треба проверити да ли уопште постоји проблем у вези са овим питањем.

На основу свега осталог реченог можемо да кажемо да су околности које су претходиле настанку ових писама биле следеће. Јеврејски народ, на првом месту житељи Северног царства, имали су контакте са другим народима који су живели северно од њих, најчешће Арамејцима. Ти други народи досељавали су се на простор Северног царства и ту је долазило до мешања са њима и на пољу вере, што нам и Свето Писмо сведочи. Овде је реч о двосмерном утицају, тј. нису само многобошци у свој пантеон убацили још једног бога, а нису ни Јевреји сами почели да поштују друге богове. Арамејци су почели да поштују Јахвеа, а житељи Северног царства – друге богове. Хипотеза К. ван дер Торна у вези са питањем изгледа добро основана, поготово што за то имамо и сведочанства у Старом Завету, на пример, у 2Цар 17, 33.

Хипотеза о заједничком боравку различитих народа у Палмири, после пада Северног царства под Новоасирију, као што о томе говори и Т. Холм, за сада нема довољно аргумената који би је поткрепили.

Настанак војне колоније у Елефантини и њен развој треба посматрати као један процес који је трајао бар два века, а и био је условљен различитим историјско-политичким околностима. Оно што такође изгледа вероватно јесте то да су основицу јеврејских елефантинских житеља чинили потомци Јевреја са простора Северног царства, али да је било и Јудеја, потом, да је у Елефантини постојао религијски синкретизам, а да он води порекло из времена пре досељавања у Египат.

Храм Богу Јахоу, Богу Небескоме, у Елефантини је постојао пре 525. године пре Христа. Не зна се када је подигнут. Хипотеза да је 410. године пре Христа срушен због тога што су Јевреји приносили јагњад као жртве паљенице на острву на ком се веровало да живи египатски бог Хнум/Хнуб, није довољно основана јер овде имамо писана сведочанства да је та пракса постојала и пре, али не и да је било сличних побуна. Исто тако, мало је вероватно да су Јевреји подигли храм без дозволе египатских власти, а ако су га и подигли, још је мање вероватно да би он опстао толико дуго, ако се и узме у обзир да је врховна власт касније била персијска. Оно што не сме да се заборави, да бисмо прецизније сагледали догађаје, јесте чињеница да се у писмима недвосмислено указује на то да су постојале тензије и пре овог догађаја, али нема помена да је било неких конкретних побуна. Међутим, чак и ако прихватимо да је постојала тензија између Египћана и Јевреја због приношења овнова на жртву, тј. да то није само реторичко средство којим се жели показати да

су једини кривци за рушење Египћани, они који не верују у Бога Небескога, ипак као повод египатске побуне треба тражити у крађи „украшеног камена“.

Корисно је још поменути сведочанство писама да су Јевреји из Египта имали неке контакте и са Јудејима и са Самарјанима у матици, или је бар Једанија, главешина Јевреја у Елефантини, то настојао да оствари покушавајући да их задобије на своју страну како би помогли у добијању дозволе за обнову храма. На крају, 407. године пре Христа, дозвола је стигла, али уз напомену да се више не приносе животињске жртве паљенице. Из других извора сазнајемо и то да је храм имао и нише за богињу Анат-Бетел и за бога Ешем-Бетела.

ПРЕВОД

О преводу

У преводу постоји интенција да речи из једног реда арамејског текста остану у истом реду и у преводу, али је унутар редова мењан редослед речи да би било лакше читати српски текст. Међутим, у случајевима писама А4.7 и А4.8 постоје реченице које прате чак и редослед речи, па звуче неприродно на српском. То је остављено тако да би се испоштовало то да се речи из једног реда арамејског текста не пребацују у друге редове у преводу, а и да би се, што је могуће јасније, могле пратити преправке у А4.8 у односу на А4.7 и у преводу на српски.

Овакав начин превођења сам изабрао да би они који не познају довољно добро империјални арамејски, али имају неку основу, могли да прате оригинални текст без већих проблема. С друге стране, да би они који никако не познају арамејски језик могли да кроз превод на српски увиде неке особености стила, посебно у случајевима писама А4.7 и А4.8 где сам се трудио да преводим исто тамо где нема никаквих разлика у ове две верзије нацрта писма, чувајући све речи унутар њихових редова, али и да направим разлику у преводу где год су оне направљене у оригиналним текстовима, без обзира на то о коликој разлици је реч.

A4.1

Ректо

1. За моју браћу, Једанију и његове колеге [из] јудејског²⁶ гарнизона, ваш брат Хананија. Добробит мојој браћи нека богови траже
2. у свим временима. А сада, ове године, 5. године цара Дарија, од цара је послато Арсаму²⁷
3. ... А сада, ви тако бројте четрнаест
4. дана нисана и 14. у сумрак²⁸ учините Пасху, а од 15. дана до 21. дана нисана празник
5. Бесквасних [хлебова] учините. Седам дана једите бесквасне [хлебове]. А сада, будите чисти и пазите се. [Никакав] посао не радите
6. у дан 15. и у дан 21. [месеца] нисана. Ниједно пиће које опија не пијте и ништа квасно не једите

Версо

7. и да [нешто квасно] не буде виђено у вашим кућама од дана 14. нисана, од заласка сунца, до дана 21. нисана, до заласка
8. сунца. Све квасно што имате у вашим кућама унесите у ваше одаје и запечатите [то] током ових дана
9. ...
10. За мог брата Једанију и његове колеге из јудејског гарнизона, ваш брат Хананија син ...

²⁶ *Yehud* (Gzella, 2015, p. 188). Како сам већ у тексту указао, има значење „Јевреји“, иако би дослован превод био „Јудеји“ јер је реч о мешавини људи и из Северног и из Јужног царства.

²⁷ Или: Аршаму (Gzella, 2015, p. 187).

²⁸ Дословније: између обданица.

A4.2

Ректо

1. За моје господаре Једанију, Маузију, Урију и гарнизон, ваш слуга... добробит мојим господарима сви богови
2. да траже у свим временима. Нама је овде добро. А сада, сваког дана...
3. он се жалио истражитељима. Неки Зивака жалио се истражитељу...
4. имамо, пошто су им Египћани дали мито и од...
5. од Египћана пре Арсама и њима су лоповски учинили. Још...
6. провинција Теба и говоре: Маздејац³³ је заповедник провинције...
7. ми се плашимо јер нас је само 2.³⁴ А сада, гле, надали су се...
8. да смо претходно само открили наша лица Арсами, онда нама не би било тако учињено...
9. да каже наше ствари пред Арсамом. Писина нас³⁵ је умиривао...
10. наћи ћете: мед, рицинус, струне, конопце, коже, даске...

Версо

11. испунили су се гневом на вас. Дошао је Пасу син Манукијев у Мемфис и ...
12. и истражитељ. Дао ми је сребра 12 статира и срећан сам због тога...
13. Хори ми је дао када су га задржали због посуде. Тири је рекао...
14. у царској наредби и задржали су их. Арсамова штета и Сехов откуп...
15. и Хори кога су задржали. Дана 6. паопија³⁶ писма су стигла...
16. и учинићемо ствар.
17. За моји господари: Јаданију,³⁷ Маузија, ваш слуга...

³³ Припадник зороастрине религије.

³⁴ У преводу на енглески Б. Портена и А. Јардениа (Porten & Yardeni, 1986, p. 56) је: „we are fewer by 2“, док је на сајту *The Comprehensive Aramaic Lexicon* (retrived December 9, 2022, <https://cal.huc.edu/comment.php?coord=23550402R07>): „we are only two“. Због оштећености текста немогуће је разумети тачан контекст.

³⁵ Дословније: наша лица.

³⁶ Други месец у египатском календару.

³⁷ Име је другачије написано у односу на почетак писма. Овде је на месту другог слова додато *алай*.

A4.3

Recto

1 אַ חֲלָאִים בְּנִינֵיהּ אַרְרִיבָהּ רְזֵאֲנֵיבָא וּבֵיהּ אֲחֵיהּ אֲחֵיהּ וְגֵרָא
בְּצָבָא גְלִיבָא גְלִיבָא []
2 גְּיָוִי שְׂוָתָהּ אֲחֵיהּ אֲחֵיהּ אֲחֵיהּ אֲחֵיהּ אֲחֵיהּ אֲחֵיהּ אֲחֵיהּ
[גְּלִיבָא אַרְרִיבָהּ שְׂוָתָהּ
3 אֲחֵיהּ אֲחֵיהּ רְזֵאֲנֵיבָא וּבֵיהּ רְזֵאֲנֵיבָא רְזֵאֲנֵיבָא רְזֵאֲנֵיבָא רְזֵאֲנֵיבָא רְזֵאֲנֵיבָא רְזֵאֲנֵיבָא רְזֵאֲנֵיבָא
אַרְרִיבָהּ | וּבֵיהּ
4 אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ גְּיָוִי רְזֵאֲנֵיבָא אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
אֲחֵיהּ רְזֵאֲנֵיבָא
5 אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
6 אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ וּבֵיהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
רְזֵאֲנֵיבָא אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
7 אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
8 אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ

Verso

9 גְּיָוִי אַרְרִיבָהּ וּבֵיהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
10 אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
11 אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
12 אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ
אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ אַרְרִיבָהּ

³⁸ Реч је написана изнад линије.
³⁹ Последње слово је написано изнад речи.

A4.3

Ректо

1. За моје господаре: Једанију, Урију и свештенике Бога Јахоа, Матана сина Јашобије, Берекију сина...
2. твој слуга Маузија. Бог Небески да тражи мојим господарима добробит у изобиљу у свим временима и да будете у милости пред
3. Богом Небеским. А сада, када је Видранга, главешина гарнизона, стигао у Абидос ухапсио ме је због 1 украшеног камена који
4. су украден пронашли у руци трговаца. Коначно, Сеха и Хор, Ананијеве слуге, успротивили су се Видранги
5. и Хорнуфију, уз помоћ Бога Небескога, док ме нису ослободили. Сада, гле, долазе тамо до вас. Ви гледајте за њима.
6. Штагод пожеле и што Сеха ([и] Хор) затражи од вас, ви станите уз њих тако да нешто зло
7. не нађу код вас. Познато је вама да је Хнум против нас од када је Хананија [био] у Египту [па све] до сада.
8. И штагод да чините за Хора за ... ви чините. Хор је Хананијев слуга. Ви изнесите из наших кућа

Версо

9. вредне ствари које поседујете. Коликогод са ваше стране можете, дајте му. [То] није губитак за вас. Зато вам шаљем [поруку]. Он
 10. ми је рекао: „Пошаљи писмо преда мном.“ ... [ако] је наш губитак велики, [он је] постављен пред њега, у Ананијевој кући.⁴⁰ Штагод учините
 11. за њега, [то] неће бити сакривено од Ананије.
12. За моје господаре: Једанију, Урију и свештенике и Јудеје, ваш слуга Маузија син Натанов.

⁴⁰ На енглески је преведено: „if there is a great loss, there is backing for it in the house of Anani“ (Porten & Yardeni, 1986, p. 58). Смисао овог превода ми изгледа тачан, али сам ипак задржао дословнији превод на српском због лакшег праћења арамејског текста.

A4.4

Ректо

1. За мога брата ...⁴², твој брат Ислах. Овде ми је добро. Богови да траже добробит теби у сва времена. А сада, ...
2. ... син... ишао је ка Сијени и учинио је ...⁴³
3. ... пази, ово су имена мушкараца који су ухапшени у Елефантини: Берекија, Хосеја, ...
4. Пахнум. Пази, ово су имена жена које су нађене на капији
5. [града] Тебе, [које су] ухваћене и ухапшене: Рами жена Ходоа, Исирешвет жена Хосеје, Палул жена Ислаха, Реја...
6. Табла кћи Мешулама, Кавла њена сестра. Пази, имена мушкараца који су пронађени на капији Тебе, [који су] ухваћени и ухапшени:
7. Једанија син Гемарије, Хосеја син Јатома, Хосеја син Натума, Хагај његов брат, Ахио син Микаје. Они⁴⁴ су напустили
8. куће у које су ушли [а које су] у њој, у Елефантини. Вредне ствари које су узели, исто тако, вратили су њиховим власницима, а онда су подсетили [те] њихове⁴⁵ власнике на сребро
9. [на] 120 караша.⁴⁶ [Надам се да] неће бити за њих још [неки] декрет.⁴⁷ Поздрав твоме дому и твојим синовима док богови мени не покажу твоје лице у миру.

Версо

10. За мога брата ... сина Гадула, твој брат Ислах син Натанов.

⁴² К. ван дер Торн у превод додаје име Ислах/Јислах син Гадула (Van der Toorn, 2019, p. 134), а исто име додаје и на крају превода писма (Van der Toorn, 2019, p. 135). Поред другог имена Исла, имена пошилаоца додаје да је син Натанов.

⁴³ Овде недостаје лично име које почиње са *uhw*.

⁴⁴ Заменица се вероватно односи на истражитеље.

⁴⁵ Односи се на поменуте вредне ствари.

⁴⁶ Реч је о суми коју треба да плате они у чије куће су ушли истражитељи, чије су ствари заплењене и враћене, тј. људи који су пронађени кривим у целом поступку.

⁴⁷ Тј. да неће добити још неку наредбу која ће ићи насупрот интереса писца и његове заједнице.

A4.5

Recto

1. col.

1 [...] אַן אַנאָן לִעֲבֹד אֶת־יְהוָה וְיָבִי אֶת־הַתְּרֵמָה אֶת־הַשֶּׁמֶן
 2 וְהַקֶּמֶחַ אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַצֵּיטֹן אֶת־הַשֶּׁמֶן / וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן
 3 אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַשֶּׁמֶן]
 4 אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן
 5 אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן]
 אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן

2. col.

6 אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן
 7 אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן] וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן
 8 אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן] וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן
 9 אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן
 10 אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן] וְהַדֶּבַר אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן

Verso

11] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן]
 12] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן].
 13] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן]
 14] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן].
 15] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן].
 16] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן].
 17] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן]
 18] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן].
 19] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן]⁴⁹
 20] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן]⁵⁰
 21] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן].
 22] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן].
 23] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן].
 24] אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן [אֶת־הַחֶמֶץ אֶת־הַשֶּׁמֶן]

⁴⁸ За прво слово у речи није јасно да ли је *dalet* или *reš*.

⁴⁹ Реч је написана изнад реда.

⁵⁰ Нејасно да ли је слово *dalet* или *reš*.

A4.5

Ректо

Колона 1.

- ⁵¹1. ... ми смо нарасли. Египатски војни одреди су се побунили. Ми нисмо напустили нашу стражу!
2. Није се нашло код нас да смо уништили нешто.⁵² Године 14. цара Дарија, када је наш господар Арсам
3. отишао код цара, свештеници бога Хнуба су учинили овај злочин у тврђави Елефантина
4. заједно са Видрангом, који је овде био управитељ. Дали су му сребро и вредне [ствари]. Постоји [и] део
5. царског складишта јечма у тврђави Елефантина [који] су разорили. Један зид су изградили усред елефантинске тврђаве.⁵³

Колона 2.

- ⁵⁴6. А сада, тај зид је изграђен усред тврђаве. Постоји и један извор који је изграђен
7. унутар тврђаве и није му недостајало воде да напаја⁵⁵ војску [и] када год је гарнизон био [ту]
8. са тог извора је пио воду. Ти Хнубови свештеници су затворили тај извор. Ако истрага
9. буде учињена од судија, магистрата, саслушатеља који су именовани у провинцији Тшетрес,
10. биће познато нашем господару [да је то] у сагласности са овим што ми говоримо. Такође, ми смо подељени...⁵⁶

Версо

11. ... r/dhpy' који у тврђави Елефантина
12. ... ми смо се умножили ...
13. ... није пронађено ...
14. ... да се донесе принос ...
15. ... да се учини тамо [приношење] богу Јахоу ...

⁵¹ Према Б. Портену и А. Јардениу (Porten & Yardeni, 1986, p. 62), недостаје око 3 линије на почетку ове колоне

⁵² У преводу на енглески Б. Портена и А. Јардениа (Porten & Yardeni, 1986, p. 62) стављена је напомена да је ова реч брисана. Без ове речи превод би био: „... да је учињена штета...“

⁵³ Према Б. Портену и А. Јардениу (Porten & Yardeni, 1986, p. 62), недостају најмање 3 линије у овој колони.

⁵⁴ Према Б. Портену и А. Јардениу (Porten & Yardeni, 1986, p. 62), недостаје око 3 линије на почетку ове колоне.

⁵⁵ Дословније: да наводњава.

⁵⁶ Према Б. Портену и А. Јардениу (Porten & Yardeni, 1986, p. 62), недостају око 3 линије на крају ове колоне.

16. ... унутар ...
17. ... али један котлар ...
18. ... намештај⁵⁷ су узели [и] присвојили су [га]⁵⁸ ...
19. ... ако је нашем господару угодно, много ...
20. ... ми из војске ...
21. ... ако је нашем господару угодно да се изда наређење ...
22. ... ми. Ако је нашем господару угодно ...
23. ... да заштите ствари које ...
24. ... наш храм који су срушили да саградимо ...

A4.6

Recto

-] . פניט 1
]. פ 2
] אלא 3
]. פפ 4
] פ⁵⁹ 5
] פ⁶⁰ 6

⁶¹

-] אלא פניט [] . פ [] 10
] אלא פפ אלא פ [] 11
 פפ אלא פפ אלא פ [] .. א [] 12
] [] א [] א [] 13
 | אלא פ [] אלא פ [] אלא פ [] אלא פ [] 14
] אלא פ [] אלא פ [] אלא פ [] 15
] אלא פ [] אלא פ [] אלא פ [] 16
] אלא פ [] אלא פ [] אלא פ [] 17

⁵⁷ Или потрешштине. Вероватно је реч о стварима које су запленили у кућама.

⁵⁸ Дословније: за душу своју начинили су.

⁵⁹ Нејасно да ли је *dalet* или *reš*.

⁶⁰ Нејасно да ли је *dalet* или *reš*.

⁶¹ Недостају 7, 8. и 9. ред.

⁶² Нејасно да ли је *alap* или *nun*.

⁶³ Део после ове отворене угласте заграде се не налази у факсимилу рукописа.

⁶⁴ Нејасно да ли средње слово *dalet* или *reš*.

A4.6

Ректо

1. Твоје слуге ...
2. ...
3. Арта...
4. ...
5. Сви⁶⁵
6. Сви⁶⁶
(недостиају 3 реда)
10. ... Багадат син ...
11. ... дошли су у тврђаву Елефантина ...
12. ... сила⁶⁷ ... Египћанин ...
13. ... имена људи који ...
14. ... син Петенетера, име једно, Пиа син ...
15. ... људи чија су имена записана ...
16. ... људе⁶⁸ [који су] од нас су ухватили и завезали ланцима ...
17. ... пред Камбиза...

⁶⁵ Или све/сва.

⁶⁶ Или све/сва.

⁶⁷ Или војска.

⁶⁸ Или наш човек. У факсимилу рукописа, као и у препису (Porten & Yardeni, 1986, p. 66) написано је גברין, а на сајту *The Comprehensive Aramaic Lexicon Project* (retrived December 9, 2022, <https://cal.huc.edu/>) је написано גבריין. Множина у арамејском је чешћа са *jod* испред нун у мушком роду, али може да буде и без њега.

A4.7

Recto

- 1 אַ חַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה נְחִיבָה בְּהַרְוֵי עַלְמַן בְּנִיבָה לְזַרְקָה לְאִנְיָה
וּבַעַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה
- 2 חַלְמַן אַתְּ שְׂחָבָה בְּאִתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן
- 3 לְעַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה בְּקַרְבָּן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 4 עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 5 נֶשֶׁת רָאִי עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה אַתְּ עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 6 אַתְּ עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 7 עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 8 עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 9 עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 10 עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 11 עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 12 אַתְּ עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 13 לְעַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 14 אַתְּ עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 15 לְעַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 16 עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן
- 17 עַלְמַן עַלְמַתְּהוּבָה עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן עַלְמַן
וּלְבַרְקָה עַלְמַן עַלְמַן

⁶⁹ Реч је написана изнад реда.

⁷⁰ Реч је написана изнад реда.

⁷¹ Реч је написана изнад реда.

⁷² Последње слово је написано изнад реда.

⁷³ Последња два слова су написана изнад реда.

⁷⁴ Последња два слова су написана изнад реда.

A4.7

Ректо

1. За нашег господара Багохија, управитеља Јудеје, твоје слуге, Једанија и његове колеге свештеници који су у тврђави Елефантина. Добробит
2. у изобиљу Бог Небески нека тражи нашем господару у свим временима, да те постави у милости цара Дарија
3. и принчева⁸⁴ хиљаду пута више него сада, живот дуг да ти да, да будеш срећан и силан⁸⁵ у сва времена.
4. Сада, твој слуга Једанија и његове колеге овако говоре: Месеца тамуза, године 14. цара Дарија, када је Арсам
5. кренуо и отишао код цара, свештеници бога Хнуба, који су у тврђави Елефантина, заједно са Видрангом, који је управитељ овде
6. био, [rekli су,] наиме: „Храм бога Јахоа који је у тврђави Елефантина, нека помере од тамо.“ Потом, тај Видранга,
7. рђави, послао је писмо свом сину Напајину, који је војсковођа био у тврђави Сијена, говорећи: „Храм који је у Елефантини
8. тврђави нека разоре.“ Потом, Напајин је повео Египћане са осталом војском. Дошли су пред елефантинску тврђаву са својим наоружањем.
9. Ушли су у тај храм. Разорили су га до земље. Разбили су камене стубове који су били тамо. Такође, било је [и то да] су улаза
10. камених 5, изграђених од тесаног камена, који су били у том храму разорили. Њихова врата која су стајала, њихове шарке,
11. од врата ових, бронзане, кров од кедровог дрвета, [ово и] сав остатак намештаја и остало што је овде
12. било, све је у ватри сагорело. Посуде од злата и сребра и што је било у овом храму, све су узели
13. и присвојили.⁸⁶ Од дана египатског цара, наши очеви изградили су тај храм у тврђави Елефантина и када је Камбиз ушао у Египат
14. храм тај пронашао је изграђен. Све храмове египатских богова порушили су, а нико није нешто уништио из тог храма.
15. А када ово би учињено, ми са нашим женама и нашом децом облачили смо кострете, постили смо и молили смо се Јахоу, Господару неба,
16. који је учинио да раскрстимо⁸⁷ са тим Видрагном. Пси су скинули ланаце са његових стопала и сва богатства која је стекао је изгубио. Сви људи
17. који су тражили зло том храму, сви су убијени и ми смо стојали над њима.⁸⁸ Такође, пре овога, у време у ком ово злодело

⁸⁴ Дословније: „и синова дома [царевог]“.

⁸⁵ Дословније: постојан/чврст/стабилан.

⁸⁶ Дословније: за душу своју начинили су.

⁸⁷ Б. Портен и А. Јардени преводе са „gloat over“ (Porten & Yardeni, 1986, 71), док речник *The Comprehensive Aramaic Lexicon* (retrived December 9, 2022, <https://cal.huc.edu/>) указује да конструкција 𐤒 + 𐤓 у *хафелу* има значење „to discuss“.

⁸⁸ Дословније: „гледали у њих“. Израз указује на победника, на онога који је „остао на ногама“.

Версо

18. је учињено нама, послали смо писмо нашем господару, [као] и првосвештенику Јехоханану и његовим колегама свештеницима који су у Јерусалиму, и Остану, брату

19. Ананијевом, и племенитим Јудејцима. Ниједно писмо нам нису послали. Такође, од месеца тамуза, 14. године цара Дарија,

20. до овог дана, ми облачимо кострете и постимо, наше жене су се начиниле као удовица, уљем [се] не помазујемо,

21. и вино не пијемо. Такође, од када [се то догодило] до дана [данашњег], године 17. цара Дарија, принос бескрвни, тамјан и свеспаљеницу

22. нису учинили у том храму. Сада, твоје слуге, Једанија и његове колеге, Јудеји и сви становници Елефантине, ово кажу:

23. Ако је нашем господару ово угодно, промисли о том храму, а да се [поново] изгради, пошто не дозвољавају нама да га изградимо. Види са са-

24. радницима својим и са својим пријатељима који су овде у Египту. Пошаљи писмо⁸⁹ њима о храму Бога Јахоа,

25. [а] да се изгради у тврђави Елефантина као што је био претходно изграђен. Принос бескрвни, тамјан и свеспаљеница биће приношене

26. на олтару Бога Јахоа у твоје име и молићемо се за тебе у сва времена, ми и наше жене и наша деца и Јудеји,

27. сви који су овде. Ако тако би учинили⁹⁰ док се тај храм не буде изградио, имаћеш заслугу пред Богом Јахоом

28. Небеским већу од човека који Му приноси свеспаљенице и жртве вредне као што је вредно сребро, 1 хиљада таланата и као⁹¹ злато. Због овога

29. шаљемо [писмо] и обзнањујемо [шта се дешава]. Такође, све [ове] речи у једном писму смо послали Делаји и Шелемији, синовима Санбалатовим, управитеља Самарије.

30. Такође, о овоме што се догодило нама Арсам ништа није знао. [Дана] 20. мархешвана, године 17. цара Дарија.

⁸⁹ Дословније: „Писмо од тебе нека се пошаље...”

⁹⁰ Тј. чињено све док се...

⁹¹ Нисам сигуран које је овде значење предлога לו. Превео сам према контексту.

קמבזן נשא ואן נארהא "טבינן]
 20 זשח א זשחן זחזל א זאבן [אגז]ן ון "נ[נא רני ו]א באהא
 זנפן ~ III/ VII ורבגהר זל"א] [א
 21 זחחא זגוזא ר"א א זגוז זארהא ון זגוז "זגוז זגוזא
 זגוזא זגוזא וי באה[
 22 רבגהר זגוז זגוז א זגוז א זגוז א זגוז א זגוז א זגוז א
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 23 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 24 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 25 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 26 רבגהר זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא

Verso

27 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 28 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 29 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא
 זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא זגוזא

A4.8

Ректо

1. За нашег господара Багохија, твоје слуге, свештеник Једанија и његове колеге свештеници који су у тврђави Елефантина и сви Јудеји. Добробит нашем господару
2. Бог Небески нека тражи у свим временима, да те постави у милости цара Дарија и принчева више него сада и живот
3. дуг да ти да, да будеш срећан и силан у сва времена. Сада, твој слуга Једанија и његове колеге свештеници и Јудеји ово кажу: Месеца тамуза,
4. године 14. цара Дарија, када је Арсам кренуо и отишао код цара, након [тога] свештеници бога Хнуба, који су у тврђави
5. Елефантина, дали су сребро и вредне [ствари] Видранги, управитељу [који] је овде био и, [рекли су,] наиме,: „Храм Богу Јахоу који је у тврђави Елефантина
6. нека помере од тамо.“ Потом, тај Видранга, рђави, послао је писмо свом сину Напајину, који је био војсковођа у тврђави Сијена, говорећи: „Храм
7. Богу Јахоу који је у тврђави Елефантина нека разоре!“ Потом, тај Напајин је повео Египћане са осталом војском. Дошли су пред елефантинску тврђаву са
8. својим оружјем. Ушли су у тај храм. Разорили су га до земље. Разбили су камене стубове који су били тамо. Такође, било је [и то да]
9. су улаза великих 5, изграђених од тесаног камена, који су били у том храму разорили. Њихова врата која су стајала, њихове шарке, од врата
10. ових, бронзане, кров тог храма сав од кедровог дрвета са остатком намештаја и остало што је овде било, све
11. је у ватри изгорело. Посуде од злата и од сребра и што је било у овом храму, све су узели [и] при-
12. својили. Од дана египатских царева, наши очеви изградили су тај храм у тврђави Елефантина и када је Камбиз ушао у Египат храм
13. тај пронашао је изграђен. Све храмове египатских богова порушили су, а нико није нешто уништио из тог храма.
14. А када ово би учињено, ми са нашим женама и нашом децом облачили смо кострете, постили смо и молили смо се Јахоу, Господару неба, који
15. [је учинио] да покажемо⁹⁵ том Видранги. Пси су скинули ланце са његових стопала и сва богатства која је стекао је изгубио. Сваки човек који
16. је тражио зло том храму, сви су убијени и ми смо стојали над њима. Такође, пре овога, у време у ком ово злодело је учињено
17. нама, писмо о овоме смо послали. Послали смо нашем господару, такође и првосвештенику Јехоханану и његовим колегама свештеницима који су у Јерусалиму
18. и Остану, брату Ананијевом, и племенитим Јудејцима. Ниједно писмо нам нису послали. Такође, од месеца тамуза,

⁹⁵ За разлику од првог нацрта писма, А4.7, 16, овде глагол није у хафелу.

19. 14. године цара Дарија, до овог дана, ми облачимо кострете и постимо, наше жене су се начиниле као удовица,
20. уљем [се] не помазујемо и вино не пијемо. Такође, од тог времена до овог дана, године 17. цара Дарија,
21. принос бескрвни, тамјан и свеспаљеницу не чине у том храму. Сада, твоје слуге, Једанија и његове колеге, свештеници Јахоа,
22. и сви Јудеји, становници Елефантине, ово кажу: Ако је нашем господару ово угодно, промисли о том храму, а да се [поново] изгради, пошто не
23. дозвољавају нама да га изградимо. Види са сарадницима својим и са својим пријатељима који су овде у Египту. Пошаљи писмо њима
24. о храму Бога Јахоа, [а] да се изгради у тврђави Елефантина као што је био претходно изграђен. Принос бескрвни, тамјан
25. и свеспаљеница приносиће се на олтару Бога Јахоа у твоје име и молићемо се за тебе у сва времена, ми и наше жене и наша деца
26. и Јудеји, сви који су овде. Ако тако будеш чинио док се тај храм не буде изградио, имаћеш заслугу пред Богом Јахоом

Версо

27. Небеским већу од човека који Му приноси свеспаљенице и жртве вредне сребра, хиљаду таланата. Због овога шаљемо [писмо] да обзнанимо нашем господару [шта се дешава]. Такође, све [ово]
28. у свим [овим] речима једног писма [које] у наше име шаљемо Делаји и Шелемији, синовима Санбалатовим, управитеља Самарије. Такође, о овоме
29. ништа [од онога] што нам се догодило Арсам није знао. [Дана] 20. мархешвана, године 17. цара Дарија.

	A4.9
	Recto
וַזְרַן וּבַבְּרִיבִי אֲבִי אֲרָר	1
⁹⁶ אֲבִי וַזְרַן אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	2
⁹⁷ אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	3
אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	4
אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	5
אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	6
אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	7
אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	8
אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	9
אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	10
אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר אֲבִי אֲרָר	11

A4.9
Ректо

1. Подсетник⁹⁸ [на то] шта су Багохи и Делаја рекли
2. мени. Подседник, дакле: Реци ово у Египту⁹⁹ пр...
3. пред Арсамом о светилишту¹⁰⁰ Бога Неб...
4. Небеског који је у тврђави Елефантина саграђен
5. био претходно, пре Камбиза,
6. који је тај рђави Видранга разорио

7. године 14. цара Дарија:
8. да се изгради на том месту [на ком] је био претходно
9. и принос бескрвни и тамјан да се приносе на
10. том жртвенику, исто као што се претходно
11. било чинило.

⁹⁶ У рукопису су слова нешто мања од остатка реда и слабије су видљива, вероватно су брисана, али се виде. Разлог за ово вероватно је због тога што је аутор желео да убаци последњу реч иако је остало мало простора до краја листа, али је одустао и написао је у следећем реду.

⁹⁷ Исто као у претходном стиху. Реч је на крају реда, на крају стране, слабије је видљива, вероватно је брисана, а у следећем реду је написана цела.

⁹⁸ Или меморандум.

⁹⁹ Дословније: „Нека буде теби да у Египту кажеш...”

¹⁰⁰ Дословније: „... дому жртвеника/олтара.“

A4.10

Recto

- 1 וְעַבְדֵי בְנוֹתָי שֶׁל אֶתְרֵי [לְבָנִי]
- 2 חֲזָרָה שֶׁל נָסִיחַ [אֶתְרֵי]
- 3 וְעַבְדֵי שֶׁל חַגְגָּא [אֶתְרֵי]
- 4 אֶתְרֵי שֶׁל בְּרִיחַ [אֶתְרֵי]
- 5 אֶתְרֵי שֶׁל נָסִיחַ אֶתְרֵי אֶתְרֵי וְ/ו אֶתְרֵי
- 6 בְּרִיחַ וְ/ו אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי [מְרִיחַ]
- 7 אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי [אֶתְרֵי ...]
- 8 אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי
- 9 אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי
- 10 אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי
- 11 אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי
- 12 אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי
- 13 אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי
- 14 אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי אֶתְרֵי

A4.10

Ректо

1. Твоје слуге: Једанија син Гемарије, именован 1
2. Маузи син Натанов, именован 1
3. Шемаја син Хагаја, именован 1
4. Хосеја син Јатомов, именован 1
5. Хосеја син Натунов, именован 1. Свих: 5 мушкараца
6. Сијењана који су у тврђави Елефантина поседовали имање
7. овако говоре: Ако наш господар...
8. и наш храм Бога Јахоа да се изгради
9. у тврђави Елефантина као што је претходно била изграђена
10. и овца, јунац, коза као спаљенице неће се приносити тамо,
11. већ ће се [само] тамјан и принос бескрвни приносити тамо
12. и наш господар да начини извештај о овоме, потом
13. [биће] дато сребро дому нашег господара...
14. 1000 адраба пшенице.

Литература

- Cowley, A. (1923). *Aramaic papyri of the fifth century B.C.* Clarendon Press.
- Erić, B. (2023). Šest pisama na aramejskom iz Hermopolja; uvod, jezička analiza, komentar, aramejski tekst i prevod. *Sineza, časopis za humanističke i društvene nauke*, 4(1), 39–57. <https://doi.org/10.7251/SIN2301002E>
- Gzella, H. (2015). *A Cultural History of Aramaic; From the Beginnings to the Advent of Islam.* Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004285101>
- Hays, N. (2020). Yedaniah's Identity as Priest or Layperson and Rhetoric of the Letter from the Judean Garrison of Elephantine to Bagavahya. *Journal of Biblical Literature*, 139(3), 521–541. <https://doi.org/10.15699/jbl.1393.2020.5>
- Holm, T. (2021). In Praise of Gods & Goddesses in Aramean Egypt; Papyrus Amherst 63. In L. Bricault & M. A. Stadler (Eds.), *Hymnen und Aretologien im antiken Mittelmeerraum; Von Inana bis Isis* (pp. 303–327). Harrassowitz.
- Holm, T. (2021a). Karel van der Toorn. *Becoming Diaspora Jews: Behind the Story of Elephantine.* The Ancor Yale Bible Reference Library. Yale University Press, 2019. 288 pp. *Association for Jewish Studies Review*, 45, 179–182. <https://doi.org/10.1017/S0364009420000525>
- Holm, T. (2021b). Nanay(a) among the Arameans; New Light from Papyrus Amherst 63. In A. M. Maeir, A. Berlejung, E. Eshel, & T. M. Oshima (Eds.), *New Perspectives on Aramaic Epigraphy in Mesopotamia, Qumran, Egypt, and Idumea* (pp. 92–116). Mohr Siebeck. <https://doi.org/10.1628/978-3-16-159895-1>
- Holm, T. (2022). Papyrus Amherst 63 and the Arameans of Egypt; A Landscape of Cultural Nostalgia. In Reinhard G. Kratz & Bernad U. Schipper (Eds.), *Elephantine in Context; Studies on the History, Religion and Literature of the Judeans in Persian Period Egypt* (pp. 323–351). Mohr Siebeck. <https://doi.org/10.1628/978-3-16-160997-8>
- Muraoka, T., & Porten, B. (1998). *A Grammar of Egyptian Aramaic.* Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004294257>
- Porten, B. (1968). *Archives from Elephantine; The Life of an Ancient Jewish Military Colony.* University of California Press.
- Porten, B., & Yardeni, A. (1986). *Textbook of Aramaic Documents from Ancient Egypt, Letters* (Vol. 1). The Hebrew University, Department of the History of the Jewish People.
- Porten, B., & Yardeni, A. (1993). *Textbook of Aramaic Documents from Ancient Egypt, Literature, accounts, lists* (Vol. 3). The Hebrew University, Department of the History of the Jewish People.
- Skehan, P. W. (1956). The Qumran Manuscripts and Textual Criticism. *Supp. to VT*, 4, 148–160. https://doi.org/10.1163/9789004275270_012
- The Comprehensive Aramaic Lexicon.* Retrived December 9, 2022, <https://cal.huc.edu/comment.php?coord=23550402R07>
- Van der Toorn, K. (1992). Anat-Yaho, some other deities, and the Jews of Elephantine. *Numen*, 39(1), 80–101. <https://doi.org/10.2307/3270076>
- Van der Toorn, K. (2016). Eshem-Bethel and Herem-Bethel: New Evidence from Amherst Papyrus 63. *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 128(4), 668–680. <https://doi.org/10.1515/zaw-2016-0037>
- Van der Toorn, K. (2019). *Becoming Diaspora Jews; Behind the story of Elephantine.* Yale University Press. <https://doi.org/10.12987/yale/9780300243512.001.0001>
- Vincent, A. (1937). *La religion des judéo-araméens d'Éléphantine.* Paris.